

SELÇUK TÜRKİYILMAZ (Türkiye)*

YENİ KAFKASYA DERGİSİ VE BAĞIMSIZ AZERBAYCAN FİKRİNİN GELECEĞE TAŞINMASI

Özet

Yeni Kafkasya dergisi Mehmet Emin Resulzade tarafından 1923-1927 yılları arasında İstanbul'da on beş günde bir yayımlanmış edebî, içtimâî ve siyasî dergidir. Resulzade, bu dergiyi Azerbaycan'ın Bolşevikler tarafından işgal edilmesinden sonra İstanbul'daki muhaceret döneminde yayımlamıştır. Yeni Kafkasya, Azerbaycanlı siyasetçilerin ve münevverlerin muhaceret hayatında yayımladığı ilk süreli yayın olmak bakımından önemli bir dergidir. Yaklaşık beş yıl süren yayın hayatı boyunca Yeni Kafkasya'da birçok konu işlenmiştir. Mart Faciası adıyla tarihe geçen acı hadiseler, Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan'a girmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması ve Bakû'nun kurtarılması ele alınan konular arasındadır. Bu olaylar, Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'sından ayrılıp bağımsız bir cumhuriyet şeklinde ortaya çıkma sürecinin en önemli safhalarıdır. Azerbaycan Türklerinin hayatında çok önemli bir yer tutan bu olaylar zinciri üç önemli tarih etrafında birleşir: Mart Faciası 1918, Azerbaycan'ın istiklalini ilan ettiği 28 Mayıs 1918 ve Bakû'nun kurtarıldığı 15 Eylül 1918. Esasen bu üç önemli tarihî hadise, Kafkas İslam Ordusu ile birbirine bağlanmaktadır.

Sıraladığımız üç önemli tarihî hadiseyi çeşitli yönleriyle aydınlatan eserler kaleme alınmıştır fakat bu çalışmalarda muhaceret hayatının ilk süreli yayın organı unvanını kazanan Yeni Kafkasya dergisindeki yazılara pek dikkat edilmemiştir. Hâlbuki her üç önemli tarihin yıl dönümlerinde Yeni Kafkasya dergisi özel sayılar hâlinde zengin bir içerikle yayımlanmıştı. Yeni Kafkasya dergisine göre, yıl dönümlerinde İstanbul'da olduğu gibi Berlin ve Paris gibi şehirlerde de Azerbaycanlı muhacirler tarafından toplantılar tertip edilmiş, bu toplantılarda birçok farklı siyaset adamı ve münevver konuşmalar yapmıştır. Yeni Kafkasya dergisinde işte bu toplantılarda yapılan konuşmalarla ilgili de zengin bir malumat vardır. Başta Mehmet Emin Resulzade olmak üzere Azerbaycanlı muhacirler, yayın faaliyetleri ve bahsi geçen sosyal etkiliklerle geniş bir çevrede Azerbaycan fikrini canlı tutmayı başarmışlardır. Bu makalede belirtilen tarihler arasında 95 sayı yayımlanan Yeni Kafkasya dergisinin bağımsız Azerbaycan fikrinin geleceğe taşınmasında oynadığı rol incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kafkasya, Azerbaycan, Osmanlı Devleti, Kafkas İslam Ordusu, Nuri Paşa, Mehmet Emin Resulzade.*

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. E-mail: selcuk.turkiyilmaz@hotmail.com

Giriş: Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan Tarihindeki Yeri

Birinci dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularının savaştığı cephelerden biri Kafkasya'da açılmıştı. Teğmen Hüsametdin (Tuğaç) de Sarıkamış kuşatmasına katılan genç subaylardan biridir, fakat daha savaşın ilk günlerinde, Ocak 1915'te Ruslara esir düşer. Teğmen Hüsametdin, iki buçuk sene süren bir esaret hayatı yaşar (Tuğaç, 1975: 2-3). 1917'de Rusya'da yaşanan ihtilal süreci büyük bir siyasî ve idarî karmaşaya sebep olur. Hüsametdin Bey 1917'nin ihtilal ortamından faydalanarak Ağustos ayında esir bulunduğu kamptan kaçmayı başarır (Tuğaç, 1975: 128-129). Maceralı bir yolculuktan sonra Bakû'ya ulaşır (Tuğaç, 1975: 172). Bakû, büyük bir karmaşa içindedir, Rus ve Ermenilerden oluşan idare kurulmuştur. Hüsametdin Bey'in hedefi Anadolu'ya, vatana ulaşmaktır. Bakû'da ve Gence'de birtakım Azerbaycanlı siyaset adamıyla görüştüktan sonra Kafkasya'nın içinde bulunduğu tehlikeli durumu anlatmak ve Osmanlı Ordusu'ndan yardım istemek maksadıyla oluşturulan bir heyete katılır ve bu heyetle birlikte Sivas'ın Suşehri'nde bulunan 3. Ordu karargâhına ulaşır. Kafkasya Türkleri-Müslümanların içinde bulunduğu tehlikeli durum Doğu Anadolu için de geçerlidir. İhtilal sonrasında Rus orduları Kafkasya cephesinde de çözülmeye başlamış, Rus ordusu Doğu Anadolu'dan çekilirken ortaya çıkan boşluğu Ermeni çeteleri doldurmaya başlamıştır.

Heyet 3. Ordu karargâhında Başkomutan Enver Paşa ile irtibat kurar. Osmanlı Ordusu Doğu Anadolu'da Rus işgal kuvvetlerinin çözülmekte olduğunu, Ermeni çetelerin katliam için hazırlık yaptığını, Kafkasya Müslümanlarının tehlikeli durumunu bilmemektedir. Üstelik çözülen Rus ordusu geride büyük miktarda erzak, silah, mühimmat ve ulaşım araçlarını bırakmaktadır ve bunların Ermeni çetelerin eline geçme ihtimali vardır. Hüsametdin Bey ve Azerbaycan heyeti Doğu Anadolu'da, Kafkasya'da ve Rus ordusunda yaşanmakta olan durumu rapor eder (Tuğaç, 1975: 209-213). Birtakım müzakerelerden sonra Enver Paşa, Kafkas İslam Ordusu'nun kurulmasına karar verir ve Nuri Paşa bu ordunun başına getirilir (Keykurun, 1998: 101-102).

1918'de Bakû'da yaşanan kanlı Mart hadiseleri Azerbaycan heyetinin haklılığını gösterir. Bakû'da 12.000, Azerbaycan'ın genelinde 50.000'den fazla Müslüman katledilmiştir. Bu elim hadiselerden sonra Nuri Paşa, 25 Mayıs'ta Gence'ye ulaşır. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı bütün dünyaya ilan edilir. Yeni Türk cumhuriyetinin merkezi Gence, cumhur reisi Mehmet Emin Resulzade'dir. Kafkas İslam Ordusu, Gence'de hazırlıklarını tamamladıktan sonra Bakû'ya yönelir. Aynı günlerde Bakû'yu işgal altında bulunduran Bolşevik Ruslar ve Ermenilerden oluşan askerî kuvvetler de Gence'ye doğru harekete geçmiştir. Kafkas İslam Ordusu, Bakû'ya doğru ilerlerken karşılaştığı Bolşevik ve Ermeni kuvvetlerini bozguna uğratar. Bakû'nun savunmasını güçlendirmek isteyen Ermeni ve Rus kuvvetleri, İran'da bulunan İngiliz ordusundan yardım ister. İngiliz kuvvetlerinin desteği ile Bakû'da bir savunma hattı oluşturulur. Kafkas İslam Ordusu'nun Bakû'ya ilk taarruzu neticesiz kalır. Fakat 14 Eylül gecesi başlayan ikinci taarruz karşısında Bakû'daki işgal kuvvetleri çözülür

ve Kafkas İslam Ordu 15 Eylül 1918'de Bakû'yu işgalden kurtarır. Azerbaycan tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Fakat bu sayfa çok kısa bir süre için geçerlidir. 27 Nisan 1920'de Azerbaycan, bu defa Sovyet Ruslar tarafından işgal edilir.

Muhaceret Döneminde Yeni Kafkasya Dergisi ve Önemi

Mehmet Emin Resulzade, 1922 yazında İstanbul'dadır (Resulzade, 2017: 14). Yeni Kafkasya dergisinin ilk sayısı 1923 Eylül ayında yayımlandığına göre Sovyet işgali sonrasında Azerbaycan davası için arayışa girdiğini söyleyebiliriz. Muhaceret hayatının zorlukları bir tarafa, daha ilk günlerden itibaren Azerbaycan için fikrî, edebî, siyasî mücadeleye başlanması önemlidir. Yeni Kafkasya dergisi bu mücadelenin en önemli araçlarından biridir. Resulzade ve arkadaşları, derginin adından da anlaşılacağı gibi Sovyet işgalindeki bütün Kafkasya coğrafyasını kuşatan bir yayıncılık anlayışıyla hareket etmişlerdir. Bu bakış açısı Kafkasya ile sınırlı kalmamış, Sovyet işgalindeki bütün gayr-i Rus milletleri kuşatmıştır.

Yeni Kafkasya'nın ilk sayısı 26 Eylül 1923 tarihlidir (Resulzade, 2017: 14). 15 Eylül, Kafkas İslam Ordusu'nun Bakû'yu Rus, Ermeni ve İngiliz işgalinden kurtardığı günün sene-i devriyesi olduğu için daha ilk sayısından itibaren dergi sayfalarında Kafkas İslam Ordusu'nun zaferi hakkında yayımlanmış makalelerle karşılaşırız. Bunlardan biri M. Garip müstearıyla yayımlanan *Türklüğün Büyük Günlerinden 15 Eylül Münasebetiyle* (Y. K., Yıl: 1, Sayı: 1, s. 6-7) başlıklı makaledir. Bu makalede Kafkas İslam Ordusu'nun Bakû seferi hakkında şu tespitlere yer verilmiştir:

"Azerbaycan büyük bir tehdit altında idi. Gence'de teşkil eden Azerbaycan hükûmet-i cumhuriyesi kendi kuvveti ile bu kadar düşmana karşı koyabilmek imkânında değildi. Türkiye'ye müracaat etti. Müracaatı kabul olundu. Kafkasya Türk ve İslamlarına yardım için hemen kuva-yı imdadiye gönderildi."

"Rusların, Ermenilerin ve o zaman kendisi ile hâl-i harpte bulunup da Bakû'yu taht-ı işgaline alan müttefiklerin, daha ziyade, kendi müttefiki bulunan Almanların mukavemet ve mümanaatlarını yenerek Eylül'ün 15'inde Bakû'yu istirdad etti. Müslümanların kurbanı kabul edilmiş, Bakû'nun istihlası Kurban gününe tesadüf eylemişti."

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk heyet-i vükela reisi, bu münasebetle söylediği nutkunda 'Biz dinen, ırken bir idik, bu defa aynı maksat yolunda beraberce döktüğümüz kanlarla kardeşliğimizi tecdit ettik ve o kanlarımızı maksat için öldüğümüz meydanlarda karıştırmakla bu kardeşliği kırılmaz bağlarla muhkemleştirdik.' diyordu."

M. Garip imzalı makalede Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasındaki önemi vurgulanmıştır. Aynı yazının devamında Azerbaycan Türklerinin Bakû'da 15 Eylül'ün birinci sene-i devriyesinde Kafkas İslam Ordusu şehitlerine gösterdiği ilgi de anlatılmıştır:

"1919 senesi Eylül'ünün 15'inde Bakû'da şüheda mezarına gelen zâirleri görmeli idi. Bu büyük şehitlerin te'bid-i namı için yapılan türbenin vaz'-ı bina merasimindeki tezahürat-ı millîye, seyredilecek manzaralardan idi!.."

Alıntıladığımız bu satırlar Kafkas İslam Ordusu'nun Kafkasya Türklerinin gönlündeki yerini gösterir. Resulzade ve arkadaşları İstanbul'daki muhaceret döneminde her 15 Eylül'de, 1919'un 15 Eylül'ünde Bakû'da olduğu gibi, Kafkas İslam Ordusu'nun şehitlerini anacak ve bu ordunun zaferini kutlayacaktır. Resulzade ve diğer Azerbaycanlı muhacirlerin faaliyetleri İstanbul ile sınırlı değildir. İzmir'le Bakû Günü Paris'ten Yazılıyor (Y. K., Yıl: 1, Sayı: 2, s. 12-13) başlıklı haber yazısında Fransa'nın başkenti Paris'te bir kutlama toplantısından bahsedilmiştir. Bu toplantı Paris'te faaliyet gösteren Türk cemiyeti tarafından tertip edilmiştir. Toplantıda İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması kutlanmıştır. Bu toplantıda Azerbaycanlı tanınmış gazeteci, münevver ve devlet adamı Ali Merdan Topçubaşı da bir konuşma yapar. Haber yazısında Ali Merdan Bey'in konuşması şu şekilde verilmiştir:

"Paris'te mevcut Azerbaycan heyet-i murahhasası namına Ali Merdan Bey beyan-ı nutk ederek Türk kardaşlarını tebrik ve Azerbaycan'ın istihlasını dahi temenni eylemişlerdir. Ali Merdan Bey'in nutku hazirûn tarafından defalarla alkışlanmıştır.

Bakû'nun, 1918'inci senesinde Türk halaskârlarının muaveneti ile halâsı gününe tesadüf eden Eylül'ün 15'inde dahi Paris'te bulunan Azerbaycan talebeleri bugüne mahsus bir meclis tertip eylemişlerdir. Bu meclise Paris'teki Türk koloniyası dahi iştirâk eylemiştir. Mecliste Eylül'ün 15'ine ve Azerbaycan'ın vaziyetine ait mufassal bir maruza okunmuş ve nihayet maruza hakkında mübadele-i efkâr edilmiştir. Bu münasebetle gerek Azerbaycanlılar ve gerek Türkiyeliler tarafından söylenen nutuklarda iki Türk milletin daha sıkı münasebette bulunmaları lüzumu kayıt ve tespit edilmiştir. Meclis Azerbaycan'a halâs ve hürriyet temennileri ile hitam bulmuştur."

Haber yazısından anlaşılacağı gibi Kafkasya Türkleriyle Anadolu Türklerinin kaderi arasında benzerlikler kurulmuştur. Bunun yeni bir dil olduğunu söyleyebiliriz. Elbette her iki Türk coğrafyası arasındaki münasebetlerin tarihi çok eski zamanlara dayanır. Fakat bu haber alıntıladığımız bölümde görüldüğü gibi ortak kader vurgusu yeni bir yaklaşıma işaret eder. Mehmet Emin Resulzade'nin Azerî müstearıyla yazdığı Mart Faciası 17-21 Mart 1918, (Y. K., Yıl: 2, Sayı: 13, s. 6-8) başlıklı makalede de Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bağlar şu şekilde vurgulanmıştır:

"Anadolulu büyük kardeş fedakâr Mehmetçik'in tarihî yardımı ile Bakû'yu istirdat eden Azerî halkı, hiç şüphesiz ki Türkiye'nin değilse de Türklüğün Bakû cephesini düşmanlardan temizlemiş, Azerbaycan istiklalini temin eylemişti."

Muhacaret döneminde öne çıkan şahıslardan biri de Mehemedzade Mirza Bala'dır. Yeni Kafkasya dergisinde birçok yazısı yayımlanan Mehemedzade Mirza Bala da Tarihte Azerbaycan-Türkiye Münasebetleri (Y. K., Yıl: 2, Sayı: 17, s. 4-8) başlıklı yazıda Kafkas İslam Ordusu ve bu ordunun komutanlarının Azerbaycan Türkleri açısından taşıdığı manayı ön plana çıkarmıştır:

"Askerî hazırlıktan mahrum bulunan Azerbaycan'ın bu zaman yardımına gelen, Azerî Türklerini umumî Rus-Ermeni katliamlarından halâs eden, yine

Anadolu Türkleri oldu. Kahraman Nuri ve Mürsel Paşaların adları tarihler durdukça Azerbaycan'da yaşayacaktır. Fakat kumandan paşalardan ziyade vicdanlara Bakû'daki Türk Mehmetçiklerinin 'kardeş mezarı' nüfuz ve tesir etmiş, halkın mukaddes bir ziyaretgâhı makamına geçmiştir. Azerbaycan Türkleri millî ilhamlarını, millî ideal ve ruhlarını Türkiye'den aldıkları gibi bu idealin tatbiki esnasında da muavenet-i müsellahayı dahi Anadolu Türklerinden almış oldular."

Mirza Bala'nın makalesinde "Mehmetçik" ve "şehit mezarı" vurgusu dikkat çekicidir. Gerek bu makalede ve gerek Yeni Kafkasya'da yayımlanan birçok yazıda Türk askerinin Azerbaycan'daki fedakârlığı işlenmiştir. Bunlardan bazıları edebî yazılardır. Böylelikle Kafkasya ve Anadolu Türkleri arasındaki ilişkilerin derinliği gösterilmek istenmiştir. Bu tavrın geleceğe yönelik birlikte hareket etme arzusunun kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yeni Kafkasya sayfalarında Azerbaycanlı siyasetçilerin, münevverlerin en samimi hislerinin dile getirilmiş olması önemlidir. İmzasız yayımlanan 15 Eylül (Y. K., Yıl: 3, Sayı: 21, s. 1) başlıklı yazıda bu samimi hislerle Mehmetçiğin Azerbaycan'daki rolü şu şekilde anlatılmıştır:

"15 Eylül hadisesinden sonra Azerbaycanlı Aliş ile Anadolulu Memiş'in kardeşliği yalnız İstanbul matbuatı ve Bakû gazetelerinin neşriyatı ile değil, Bakû'nun müşterek düşmandan halâsı yolunda beraberce akıtılan mukaddes kanla da teyid olunmuş, Anadolu ile Azerbaycan yalnız ırkî mana ile değil, siyasî mana ile de 'kan kardeşi' olmuşlardır.

Aynı ırktan ve aynı harstan gelen bu [i]ki kardeş halk arasında yanlış teşebbüsler ve iyi takdir edilmeyen siyasî hesaplar ne kadar soğukluk husulüne sebep olsa da 15 Eylül'de dökülen kanların sıcaklığı, bu kudsî hararet, o gibi bürüdetlerin tesirini elbette zail eder!

15 Eylül. Bu, uyanan Türklerin tarihinde Türk illerini birleştirmeye doğru atılan en ulvi bir hatvedir. Yeni Türk tarihinin şan ve şerefle kaydettiği Çanakkale, Sakarya, Dumlupınar gibi vakalar yanında bir de Bakû'nun istihlasını kaydetmelidir.

Evet, 1918 senesinde Hızır gibi Bakû imdadına yetişen Mehmetçiğin burada ihraz ettiği büyük zafer, milliyet ve istiklal uğrunda icra ettiği lahuti gazaların halk ettiği bir şaheserdir.

Bu eser, Türkçü bir mütefekkirin haklı olarak söylediği gibi, Çanakkale'de ihraz olunan büyük kurtuluş zaferini tekmilen kazanılan bir kurtuluş eseri idi. Orada Rusya emperyalizmine mühlik bir darbe indirilmiş, burada yeni bir Türk hükûmetinin esası koyulmuştu. "

Kafkas İslam Ordusu'nun yani Anadolulu Memiş'in geride bıraktığı şehitler Azerbaycan Türklerinin hatıralarında silinmez izler bırakır. Bu şehitler hatırasına türbeler yapılmış, abideler dikilmiştir. Aynı yazının devamında bu türbe ve abideler hakkındaki hisler şu şekilde dile getirilmiştir:

"Fakat zahiren metruk ve mensi görülen mezarlarında yatan büyük şehitlerin ulvi ruhları rahat olsun. Azerî halkında milliyet ve istiklal aşkı yaşadıkça onların ulvi hatırası da yaşar. Çembere Kendi'nde na-tamam bırakılan 'Şehidler Tü-

rbesi', Azerbaycan istiklalinin infisale uğrayan hayatını gösterir sembolik bir abidedir. İstiklalin inkıtanı değil, yalnız muvakkat bir infisalini tasavvur eden mübariz Azerbaycan, 15 Eylül kahramanlarının mukaddes mezarları üstünde yapı-lıp da na-tamam bırakılan abidenin, günün birinde itmam edileceğine kat'iyetle inanır ve buradaki 'meçhul asker'in de diğer 'meçhul'ler gibi 'malum' olacağını yılmak bilmeyen mücadelesi ile temin eder."

Alıntıladığımız bölümlerde şehitler, zafer, azim, iman, işgalden kurtuluş ve mücadele ruhunun iç içe geçtiğini görürüz. Romantik edebiyatın en güzel örneklerinin geleceğe umutla bakılmasının şart olduğu dönemlerde yazılması boşuna değildir.

Kafkas İslam Ordusu'nun Bakû seferinin, kanlı Mart hadiseleri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanı ve Bakû'nun işgalden kurtarılması hadislerinin kavşak noktasında olduğu belirttik. Mehemedzade Mirza Bala de Bakû'nun Kurtuluş Muharebesi 15 Eylül Zaferi Münasebetiyle (Yıl: 4, Sayı: 24, s. 2-5) başlıklı makalesinde 28 Mayıs ve 15 Eylül'ü birbirini tamamlayan iki hadise olarak izah eder:

"Şimdiki Azerbaycan hürriyet ve istiklal mücadelesinin gaye ve hedefini muhtevi ve mübariz Azerî gençliği için bir kurtuluş meş'ali olan 'Azerbaycan Misak-ı Millisi' istiklal beyanname-i tarihîsinin ilan edildiği 28 Mayıs 1918 tarihini ne kadar yükseltmiş ise 15 Eylül 1918 dahi o kadar büyük ve tarihî ehemmiyeti haiz, mukaddes bir gün olmuştur. Zira 28 Mayıs'ta ilan edilen Azerbaycan istiklali, fiilen 15 Eylül'den itibaren teessüs etmiş, millî mefkûrenin hayata tatbiki için müsait bir saha, bu günden itibaren meydana gelmiştir."

28 Mayıs'la 15 Eylül arasını dolduran o kanlı istiklal mücadelesi devri olmasaydı ve bu millî istiklal mücadelesi 15 Eylül gibi büyük ve parlak bir zaferle neticelenmemiş olsaydı bugünün mübariz, ateşin Azerî gençliğine ruh ve ilham membanı teşkil eden İstiklal Devri gibi bir devre Azerbaycan tarihinde şüphesiz ki tesadüf etmeyecektik."

İstanbul'da Yeni Kafkasya dergisinde başlayan süreç, Avrupa'nın farklı merkezlerinde yaşayan Azerbaycanlı muhacirler için de geçerlidir. İstanbul'da olduğu gibi bu merkezlerde de yıldönümlerinde Azerbaycan'ın bağımsızlığı adına yapılan faaliyetler söz konudur. Fransa'nın başkenti Paris, Almanya'nın başkenti Berlin ve daha sonraki zamanlarda Polonya'nın başkenti Varşova'da yoğunlaşan faaliyetlerden bahsedebiliriz.

Muhaceret döneminde Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi adına yapılan faaliyetlerin Yeni Kafkasya idarehanesinin merkezinde yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Yeni Kafkasya dergisi Sovyet Rusya tarafından Azerbaycan'ın bağımsızlığına son verildiği gün tertip edilen matem merasimini Azerbaycan'ın Kara Günü (Y. K., Yıl: 2, Sayı: 16, s. 7) başlıklı haber yazısıyla şu şekilde duyurmuştur:

"Azerbaycan'ın Kızıl Rus istilasına maruz kaldığı meşum 27 Nisan gününde her tarafta ikamet eden Azerîler bugünü acı hatıralarla yâd etmiş ve düşmana karşı besledikleri büyük kini tazelemişlerdir."

Aynı yazının devamında İstanbul matbuatının muhacir Azerbaycanlıların faaliyetlerine gösterdiği ilgi haberleştirilmiştir. Bu yazıda Yeni Kafkasya dergisinin muhacirler için merkezî rolü de belirtilmiştir:

“Bunlardan Vakit refikimiz ‘27 Nisan 1920’ unvanı ile yazdığı fıkrayı siyah çerçeve içerisinde neşretmesi ile istila-zede kardeşlerinin elemeleri ile cidden alakadar olmuştur.

İstanbul’da

İstanbul’da mukim milliyetperver Azerîler, Yeni Kafkasya idarehanesinde ic-tima ederek bugüne mahsus beyanat ve tezahüratta bulunmuşlardır. Tezahürat Resulzade Mehmet Emin Bey’in nutku ile başlanmıştır. Emin Bey, nutkunda istirdadını muhakkak gördüğü Azerbaycan istiklalinin bir daha düşmana kaptırılmamak şartıyla muhafazası için Azerbaycan nesl-i hazırının hars itibarı ile millileşmesi lüzumunu ileri sürmüş, 27 Nisan faciasının bu nokta-i nazardan Azerbaycan gençliğinde büyük bir intibah uyandırdığını memnuniyetle kayd ile bugün münasebetiyle alınan telgraf ve mektuplardan bir kısmını iktibas eylemiştir.”

İstanbul’da ve Avrupa’nın farklı merkezlerindeki faaliyetler için Yeni Kafkasya dergisinin merkez olması önemlidir. Derginin üçüncü ve dördüncü yıllarında bu faaliyetlerin arttığı ve çeşitlendiği görülür. Matem ve kutlama merasimlerinde Yeni Kafkasya idarehanesine gönderilen birçok anma ve tebrik mesajları dergide yayımlanmıştır. Yine farklı merkezlerde yapılan anma ve kutlama toplantılarının ayrıntılı tasviri ve bu toplantılarda yapılan konuşmalar dergi sayfalarında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu yazılarda Gürcistan, Kuzey Kafkasya, İran, Fransa, Almanya, Polanya, Türkistan ve Türkiye’den birçok katılımcıya rastlanır. Yeni Kafkasya’da yayımlanan telgraf metinleri, toplantı konuşmalarından yapılan alıntılar ve mektuplarda kaybetmenin hüznünü ve Azerbaycan’ın bağımsızlığı fikrinin gittikçe kuvvetlendiğini görürüz. Bu durum da Yeni Kafkasya dergisi merkezli faaliyetlerin önemi hakkında bir fikir verir.

Sonuç

Muhaceret döneminde Azerbaycanlı münevverlerin, siyasî şahsiyetlerin yoğun bir mücadele hayatı yaşadığı yıllarda Azerbaycan’da Sovyet yönetimi de hâkimiyetini tesis etmekteydi. Muhaceret döneminde Azerbaycan’ın bağımsızlığı fikrini geleceğe taşımak için çalışan Resulzade ve arkadaşlarından oluşan münevver topluluğun siyasî şartları realist bir gözle görmekten uzaklaşmadığını söyleyebiliriz. Onlar için önemli olan bir fikri ayakta tutmak ve geleceğe taşımaktı. Mehemmedzade Mirza Bala imzasıyla yayımlanan Hars ve İstiklal 28 Mayıs Münasebetiyle (Y. K., Yıl: 4, Sayı: 17, s. 4-7) başlıklı makalede Azerbaycan’ın bağımsızlığı adına yapılan mücadelenin kültürel boyutu öne çıkar.

“İlanından dokuz yıl geçen istiklalimizin onuncu yılına giriyoruz. Her yıl olduğu gibi, bu yıl dahi geçirdiğimiz bu tarihi mücadeleye bir yekûn vurmak, geride bıraktığımız kanlı mücadele yoluna bir dönüp bakmak, karşımızdaki ser-menzil-i maksut ile aramızdaki mesafeyi tayin etmek vazifemizdir. Sekizinci yılın sonunda kaydettiğimiz gibi, bizce:

28 Mayıs 1918 Azerî Türklüğünün iktisadî, içtimaî, harsî inkişafının bir mahsulü idi. O gün fikrî mücadeleye bir yekûn vurularak, Azerî halkının tarihler uzununu yarattığı millî harekete üç renkli bir unvan verilmişti: Azerbaycan istiklalci-liği, Azerî demokratizmi, Türk federalizmi!.. Fakat İstiklal Beyannamesi'nin bir misak şeklinde ilanı daha istiklalin fiilen teşkil ve tesisi demek değildi. Bu beyan-name ile Azerbaycan Şura-yı Millisi büyük mefkûrenin hayata tatbiki için mücadeleyi ilan ediyordu. O mücadele ki hâlâ devam etmektedir...”

“Biz görüyoruz ki millî hürriyet ve millî istiklal hareketi, millî harsın tesis ve inkişafıyla merbut bulunmaktadır. Millî hürriyet ve millî istiklal hareketiyle millî hars hareketi yek diğerini tekml eden amillerdir, belki yek değerinin aynıdırlar.

Millî hürriyet ve millî istiklali icap ettiren şey millî harştır. Millî hürriyet ile millî istiklal, millî harsın tekâmül ve inkişafı için lazımdır. Bu da bir milletin, bir millet olarak daimî surette yaşaması ve yaşamak istemesi demektir.

Tabiidir ki bir cemaati millet olarak uzvî bir vücut hâlinde yaşatan onun millî harsıdır. Millî edebiyatı, dili, tarihi, ananâtı, âdâtı ve bütün bu içtimaî âmil-lerin yaşayabildiği ve terakki edebildiği vahit bir vatandır ki o, milleti canlı bir mevcudiyet olarak baki saklar ve yaşatır.”

Miraza Bala, alıntıladığımız bu bölümde 28 Mayıs 1918’de Azerbaycan’ın bağımsızlığa ulaşmasını “Azerî Türklüğünün iktisadî, içtimaî, harsî inkişafı”nın bir neticesi şeklinde göstermiştir. Bu tespit yeni dönem mücadelesinin stratejisini vermektedir. Nitekim aynı yazının devamında millî hürriyet ve bağımsızlığa ulaşmak açısından millî harsın tesis ve inkişafı vurgulanmıştır. Muhacirler için Azerbaycan’ın bağımsızlığı adına mücadelede kültürel boyut öne çıkacaktır.

KAYNAKÇA

1. Naki, (1998). Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar, İstanbul, İlke Kitabevi Yayınları.
2. Resulzade, Mehmet Emin. (2017). Yeni Kafkasya Yazıları, (Haz: Y. Akpınar, S. Türkyılmaz, Y. Özkaya).
3. Tuğaç, H. (1975). Bir Neslin Dramı, İstanbul, Çağdaş Yayınları.
4. Yeni Kafkasya 4 Cilt (2018). (Haz: Y. Akpınar, S. Türkyılmaz, Y. Özkaya), İstanbul, TEAS PRESS Yayınları.

Сельчук Тюркйылмаз (Турция)

Журнал «Новый Кавказ» и продвижение идеи независимого Азербайджана в будущее

Резюме

Журнал «Новый Кавказ» – это литературный, общественно-политический журнал, который издавался под редакцией Мамед Эмина Расулзаде в Стамбуле с 1923 по 1927 годы периодичностью один раз в пятнадцать дней. Расулзаде издавал

этот журнал в период эмиграции в Стамбуле после оккупации Азербайджана большевиками. «Новый Кавказ», являясь первым периодическим изданием в эмигрантской жизни азербайджанских политиков и интеллигенции, приобрел особую важность. На протяжении почти пятилетнего тиражирования в «Новом Кавказе» было затронуто много тем. Среди обсуждаемых тем имели место трагические события, вошедшие в историю как Мартовская трагедия, вступление Кавказской исламской армии в Азербайджан, создание Азербайджанской Республики и освобождение Баку. Эти события являются наиболее важными этапами процесса отделения Азербайджана от царской России и образования независимой республики. Эта цепь событий, занимающая очень важное место в жизни азербайджанских турок, объединяет три важные даты: мартовская трагедия 1918 года, провозглашение независимости Азербайджана 28 мая 1918 года и освобождение Баку 15 июля 1918 года. По сути, эти три важных исторических события связаны между собой Кавказской исламской армией.

Было написано много работ, освещающих три важных исторических события, перечисленных выше, но в этих исследованиях не уделялось особого внимания статьям журнала «Новый Кавказ» – первого периодического издания в период эмигрантской жизни. Хотя в каждую годовщину этих трех событий журнал издавался специальным выпуском с богатым содержанием. По данным журнала «Новый Кавказ», в дни этих годовщин, как и в Стамбуле, в таких городах, как Берлин и Париж, азербайджанскими эмигрантами организовывались собрания, на которых выступали различные политические деятели и интеллигенция. В журнале «Новый Кавказ» дано много информации о выступлениях на этих собраниях. Азербайджанским эмигрантам, во главе с Мамед Эмином Расулзаде, удалось сохранить идею Азербайджана в широком понимании с помощью издательской деятельности и общественных мероприятий. В данной статье исследована роль журнала «Новый Кавказ», 95 номеров которого были изданы между упомянутыми датами, в продвижении идеи независимого Азербайджана в будущее.

Ключевые слова: *Кавказ, Азербайджан, Османская империя, Кавказская исламская армия, Нури-паша, Мамед Эмин Расулзаде.*

Selchuk Turkyilmaz (Turkey)

New Caucasus magazine and independent Azerbaijan flag movement to the future

Abstract

The New Caucasus magazine is a literary, social and political journal published by Mehmet Emin Resulzade in Istanbul between 1923 and 1927 in fifteen days. Resulzade published this magazine in the period of immigration in Istanbul after the occupation of Azerbaijan by the Bolsheviks. The new Caucasus is an important issue in terms of being the first periodical publication of Azerbaijani politicians and adherents in the life of immigrants. Throughout the publishing life that lasted for about five years, many issues have been dealt with in the New Caucasus. The painful hadiths that came to pass in the name of the March Facility are among the topics covered by the introduction of the Caucasus Islam-

ic Army into Azerbaijan, the establishment of the Republic of Azerbaijan and the liberation of Baku. These events are the most important phase of the process of the emergence of an independent republic from Azerbaijan's Tsarist Russia. These events, which have a crucial place in the life of the Azerbaijani Turks, converge around three important histories: the March Facility in 1918, the May 28, 1918 declaration of Azerbaijan's independence and the September 15, 1918 Baku's rescue. Essentially these three important historical events are intertwined with the Caucasian Islamic Army it is attached.

The works which enlightened the three important historical traditions we have lived with were taken up, but the writings of the New Caucasus magazine which won the title of the first periodical publication of immigrant life in these studies have not been paid much attention. However, during the anniversaries of all three major histories, the New Caucasus magazine was published with a rich content in the form of private figures. According to the New Caucasus magazine, Azerbaijani immigrants held meetings in cities like Berlin and Paris as they were in Istanbul during the anniversary, and many different politicians and honorary speakers were held at these meetings. In the New Caucasus magazine, there is also a wealth of information about the speeches made at these meetings. Azerbaijani refugees, especially Mehmet Emin Resulzade, have managed to keep the idea of Azerbaijan alive in a wide circle with broadcasting activities and social activities. This article will examine the role played by the New Caucasus magazine, which published 95 issues between the dates mentioned, in moving the idea of independent Azerbaijan to the future.

Key words: *Caucasus, Azerbaijan, Ottoman State, Caucasian Islamic Army, Nuri Pasha, Mehmet Emin Resulzade.*
